

Саша Д. КНЕЖЕВИЋ*
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за србистику

Оригинални научни рад
Примљен: 17. 11. 2023.
Прихваћен: 29. 2. 2024.

ХУМОР У ПРОЗИ ИЗ БОСАНСКЕ ВИЛЕ

Часопис *Босанска вила* сматра се једном од најзначајнијих серијских публикација које су се појавиле на простору данашње БиХ. Текстови објављивани у *Босанској вили* неизоставни су дио многих антологија народне књижевности. Мада је часопис често био предмет обраде, поједини феномени какав је хумор нису били предмет знатнијег научног изучавања. Прозни текстови објављивани у првом периоду изласка *Босанске виле* (1885–1908) изучавају се као интегрални дио српске народне књижевности, али и ауторске цртице и приповијетке, или неки њихови дијелови, су неријетко у духу народне књижевности те ћемо и њих инкорпорирати у корпус истраживања.

Кључне ријечи: *Босанска вила*, хумор, шаливе приповијетке, новеле, народна књижевност.

Часопис *Босанска вила* не само да је био први књижевни часопис у историји Срба на простору данашње Босне и Херцеговине, него је био и остао најзначајнија ризница народне књижевности настале или штампане на овим просторима. Истакнути проучавалац овог часописа Дејан Ђуричковић (1975: 17–18) пише: „Он представља праву енциклопедију национално-политичког, социјалног и културно-просвјетног живота босанскохерцеговачких Срба од времена покретања до Првог свјетског рата”. *Босанска вила* представља својеврсну личну карту прекодринских Срба у овом смутном времену аустроугарске управе, јер како нас подсећа Бојана Ласица (2020: 17): „Проучавајући књижевне часописе, долазимо у непосредни додир са епохом и временом у ком су излазили”. Упркос чињеници да је епоха била туробна *Босанска вила* није прекидала своје излагање све до почетка Великог рата: „Поред борбености, ефикасности и заслуга које је имао у окупљању босанскохерцеговачких Срба, какве није показао ниједан каснији часопис из ових

---

* sasa.knezevic@ff.ues.rs.ba

крајева, он задивљује и својом необичном виталношћу и способношћу да се одржи три деценије у једној заосталој средини и у вријеме када је живот часописа и у много развијенијим срединама био по правилу знатно краћи” (Ђуричковић 1975: 18).

Живот и трајање *Босанске виле* у првом реду су зависили од пријекке завојевачке цензуре, али свакако и од садржаја који је доносила: „Како му и сам поднаслов каже, то је био *лист за забаву, поуку и књижевност*, који је, у границама могућности које је дозвољавала строга режимска цензура, изражавао и бранио националну свијест, права и потребе и тако утицао на формирање заједничке националне мисли” (Ласица 2020: 21). Отуда је и сасвим логично да народна књижевност од првог броја часописа заузима важно мјесто у његовом садржају, првенствено кроз рубрику „Српске народне умотворине” која је од првог броја његов саставни дио. Веома важну улогу на том плану је несумњиво имао Никола Кашиковић, и сам књижевник и сакупљач народног блага: „У жељи да придобије читалачку публику, уредништво *Босанске виле* морало је да бира лектуру која ће читаоцима бити најприступачнија, најзанимљивија и најдража. [...] Народна песма, и епска и лирска, била је саставни део васпитавања омладине. Отуда је *Босанска вила* у време Кашиковићевог уредниковања фолклору дала нарочито место” (Трајковић 2006: 467). Наравно да нису само народне пјесме биле популарне и значајне у животу Срба на овим просторима, али су оне одувјек привлачиле већу пажњу читалаца, али и потоњих истраживача, што се види и на примјеру *Босанске виле*. Можда њен најдуговјечнији уредник и његови сарадници нису ни били свјесни колики ће значај *Босанска вила* имати за изучавање народне књижевности и колике су њене заслуге за очување српске усмене традиције на просторима Босне и Херцеговине. Отуда се у потпуности можемо сложити са Ђуричковићевом (1975: 26) констатацијом изнесененом прије скоро пола вијека: „Материјал из те области који је она сакупила јединствен је по своме богатству и разноврсности; уз то, он је и незамјењив, јер би без *Босанске виле* био пропао заједно са смрћу оних бројних сакупљача који су се били окупили око овог часописа.”

Сарадници који су *Босанској вили* слали прозне саставе, а који су потицали из народне културе или им је барем аутор био анониман, долазили су скоро са цијелог окупираног простора, али и из других крајева у којима су у то вријеме живјели Срби. Кашиковић и његови сарадници свакако нису могли знати ни ко су сви ти људи, а камоли их познавати и бити упознати са тиме да ли су те приповијетке сами састављали или су их заиста слушали и од кога. Објављени текстови показују да су били веома опрезни и ревносни, али и да су и те како имали слуха за аутентичну народну књижевност у времену када је она реално била на издасају и увелико губила примат над ауторском књижевношћу.

Да су уредници *Босанске виле* и те како имали на уму питање аутентичности текстова које објављују у рубрици *Српске народне умотворине* потврђује нам и чињеница да већ у другом годишту у наставцима објављују превод Краусових „Питања за проучавање народа”. Наиме, како нас подсећа

Б. Трајковић у монографији о Николи Кашиковићу: „Лист је започео широку кампању међу читаоцима за прикупљање народног блага. [...] Уредништво је неискусне и недовољно писмене људе подстрекивало на тражење и прикупљање народних умотворина, али их и обучаваало за тај рад” (2006: 467).

Најзанимљивија нам је посљедња реченица овог исказа, јер заиста не постоји чврст доказ да је егзистирала нека врста формалне обуке и вјероватно под *обучавала* Трајковићка мисли на Краусова *народословна припитивања* како их је у кратком предговору преводу назвао Вид Вулетић Вукасовић. Дакле, двадесет година након Петрановићевог пионирског предузећа и оснивања *Друштва за купљење народних умотворина* у Сарајеву, у истом граду, мада под новом окупаторском влашћу, часопис *Босанска вила* наставља сакупљачки рад на простору цијеле БиХ под аустроугарском влашћу и, како још 1934. констатује Чедомир Стефановић (према Трајковић 2006: 465): „На том послу нашли су се сви без разлике. Ту су учитељи, свештеници, трговци, и занатлије, старци, жене, ђаци [...] сакупљало се на све стране: на улици, у пољу, крај огњишта и на ћепенцима, уз кафу и одбијање димова”. Овај типични романтичарски доживљај сакупљања „неувелог цвијећа”, како га је назвао Богољуб Петрановић (1867: IV), тјера нас на опрез, који је у овом случају двостран, односно, не односи се само на народност прозе која се објављује у тој рубрици, него и на потенцијалну усменост, нарочито када су у питању елементи хумора, прије свега дијела текстова штампаних као ауторски радови.

Ради боље прегледности све приповијетке са елементима хумора начелно ћемо подијелити у три групе. Првој свакако припадају оне које су у рубрици „Српске народне умотворине” од 1891, дакле у вријеме Кашиковићевог уредниковања, објављиване под насловима „Шаливе приповијетке”, „Неколико шаливих приповијетки”, „Кратке шаливе приповијетке”, „Српске народне шаливе приповијетке”, Шаливе народне приче”, „Шаливе српске народне приповијетке из Сарајева” и сл. Њих има највише, објављиване су од двије до десетак у једном броју. Најзанимљивије је колико различитих људи се потписује као њихови сакупљачи. За поједине се помиње да су дио збирке, али су најчешће штампане двије до три, са или без неке тематско-мотивске повезнице. У глобалу посматране оне на најбољи начин потврђују дефиницију њихових основних жанровски обиљежја која нам је дала Снежана Самарџија (2011: 207): „Она је још чешће испреплетена са басном, предањима, анегдотом, причом из живота, вицем и кратким говорним облицима (пословица, питалица, загонетка)”.

Ово нам потврђује већ првих четрнаест прича груписаних под називом „Неколико шаливих приповиједака из Горње Крајине” које је сабрао Милан М. Делић, објављених 1891. у бројевима 3 и 4. Све су једночинке у којима је расплет дат у дијалогу два антагонизована типизирана лика, нпр. Личанин, жупник, Циганка, Турчин, Приморац и сл.

V

„Била гозба код једног грофа. Дворио их Личанин. Кад је уносио јуву, некако запне, па са пуном здјелом некаквој госпођи у свиленој оправи. Стаде се љутити, а Личанин: „Мучи, мучи мала! Што жалиш за јувом – та још је негђи пун лонац”.

(БВ 1891: 42)

Ова прича егземпларно потврђује Тартаљин (2006: 155) став да се шаљива прича темељи на ситуацији, домишљатом и парадоксалном исказу и оцртавању типова, при чему се хуморни ефекат постиже тиме што је „усмерена ка ефикасној формулацији поенте” (Самарџија 2011: 203). Комика ситуације је преовлађујући модел на ком се заснивају приче из ове групе. Она је неријетко посљедица неразумијевања два супротстављена лика који су по правилу припадници различитих етницитета. Такве ситуације срећемо у више наврата у скупини „Кратке шаљиве приповијетке из Горње Херцеговине”, објављеним у броју 15 исте године, које је прибиљежио Лука Грђић Бјелокосић.

II

Далматинац позвао познаника Херцеговца на вечеру. Када стадоше јести, започе Далматинац нудити: „Мања¹, пријатељу, мања!” Сиром Херцеговац не разумијевајући га стане по мање узимати. Кад то далматинац више, поче га још више нудити: „Мања, Исукрста ти! Шта радиш? Мања!” Херцеговцу се то дојади, па се осијече: „Е немам куд мање, божја ти вјера!” Па зафрљари кашику и измаче се иза софре”.

(БВ 1891: 235)

На нешто друкчијој комици различитости засноване су и приче у којима се појављују приглупи људи, а које су уобичајене за народну књижевност. Такав примјер налазимо у броју 19 из 1893. године у групи названој „Кратке шаљиве приповијетке – Из Црне Горе” које као сакупљач потписује Лука Јововић.

Тигањ

Послао отац полупаметна сина у сусједа, да позајми тигањ. Он је путем – да не заборави – све понављао ријеч тигањ. Кад се примаче, залаја на њега пас, и у том заборави за чем је дошао. „Што си дошао?”, рекну му, кад у кућу уђе. Он прегледа по кући, хоће ли ће тигањ виђети да виси и да каже – не може. „Кажуј, јадан, за што су те послали, што си се усићио, као магаре на сијавицу!” Послали су ме да ми дате – проговори он – оно што чини на огањ – чкррррр!”

(БВ 1893: 235)

Колико уистину комика произлази из различитости, а не из злобе доказ је прича „Уљудан” из исте групе која започиње реченицом „Један ваљан и бистри младић”, а завршава „Је ли доста сметен, јест, ма да је суљудан, то не!” (БВ 1891: 235–236). И препаметан младић је извор комике, као и приглупи првенствено због тога што његова појава, према Проупу (1984: 59) „нару-

¹ Једи!

шава хармонију природе”, односно доноси нешто ново и неочекивано, па се локални шаљивац мора и с тиме нашалити.

Највећи комични потенцијал произлази из различитости два народа или двије културе, која је Србима била свакодневица, а према Пропу (1984: 56): „Што су оштрије разлике то је комични потенцијал већи”. Таквих прича има велики број и у њима се комика заснива на општекултуролошким разликама. Примјер је прича „Хере у Сарајеву” из *Виле* број 1 из године 1903. коју је под насловом „Шаљиве народне приче” са још пет послао Остоја Јагодић:

Хере у Сарајеву

Стали се двојица Хера па разговарали о свачему. Док ће један рећи „А, ну, чоче, јеси ли видно онолике куће по Сарајеву?” „Јесам, брате”, одговори они други „знаш кад сам иша’ у Сарајево”. „Ама, ничему се не чудим, него како људи у оноликом шехеру могу знати која је чија кућа?” „Ајде, шути, бестијо”, рече му друг „зар мислиш да се зна, него ће ко избира, онђе и ноћива”.

(БВ 1903: 15)

Мада су у већини случајева састави у овим групама кратки, поједини су заиста на нивоу анегдоте или вица, као нпр. четири из *Виле* број 12 из 1892. године под називом „Шаљиве српске народне приповијетке”, а за које није забиљежен сакупљач. Једна од њих највише наличи питалици:

Опет сељак и ага

Дош’о кмет у аге, а к’о прави католик рећи ће аги:
„Хваљен Исус”...
„Богме синак, нит’ ми га вела фалит ни’ кудит” одговори ага.

(БВ 1892: 189)

У истом годишту, број 22–23 доноси нам седам басни које је у Скраду прикупио Богдан Добросављевић, за које је заједнички именитељ то што је у свакој један од јунака и вук, и које за савременог читаоца и нису нарочито смијешне, што нас наводи на промишљање Умберта Ека (1984: 45): „Комично, с друге стране, дјелује у складу с временом у коме настаје, друштвом, културном антропологијом”. Логично је да у ономе што је било смијешно људима прије 130 година ми не препознајемо елементе хумора, онаквог како га ми доживљавамо. Ако прихватимо Пиранделову (према Перишић 2012: 13) тезу да сваки народ има свој хумор из ње можемо извући и став да је тај хумор различит у различитим временским и културноисторијским миљеима и да је свакако хумор народне књижевности битно друкчији од хумора писане књижевности.

Другу групу хумористичких прича у *Босанској вили* чине оне новелистичког типа у којима такође срећемо типске јунаке међу којима свакако примат заузима Насрадин хоџа. Приче о Насрадин хоџи изазивају ведри смех са елементима алогије (в. Проп 1984: 96) која је производ народне мудрости којом се он супротставља паметнијем од себе. С обзиром на то да сам Насрадин припада комичним карактерима, његов лик се и формира на преувеличавању, како његове мудрости или наивности, тако и на наивности другог

учесника у сцени, јер се и у *Вили* већина ових приповиједака заснива на комичној ситуацији изазваној непосредним сусретом и сукобом хоће и другог лика, нпр. „Насрадин хоца и Француз” (*БВ* 1896 VII: 114).

Ових приповиједака има знатно мање можда баш стога што је уредништво у кратким причама препознавало исконску народност, а у оним, које су у поднаслову словиле као „Сеоска приповијетка”, „Цртица из босанског живота” или „Приповијетка из прошлих дана” чак и када сарадник запише од кога их је записао, уочавали су наглашен утицај записивача. Отуда веома занимљива скупина шаљивих прича „Из дјечијег живота” из броја 20 првог годишта *Виле* које је „прибиљежио” Никола Беговић није у рубрици „Српске народне умотворине”. Никола Беговић јесте био и писац, али је првенствено име стекао као један од најприљежнијих настављача Вуковог рада у Лици и Банији. За ове приче је тешко утврдити да им је он аутор, али именоване и „малих” јунака их удаљава од народне приповијетке, нпр. „Малог Стеву (сина Радослава Лемајића)”, „Мала Станица (кћи Марка Рокнића из Перне)” или „Мом унуку Ђорђу” (*БВ* 1893: 311).

Повезане групе краћих шаљивих прича, скоро анегдота, нису ријетке у *Босанској вили*. У броју 15 из 1891. године објављено је десет прича под скупним називом „Кратке шаљиве приповијетке из Горње Херцеговине”, а које је „прибиљежио” Лука Грђић Бјелокосић од којих првих шест има засебна имена, а последње четири су повезане именом „Славу слави деветеро коња”. У ствари, ради се о засебним причама, које повезује главни јунак који је на почетку прве „неки Новак Милошевић”, а у потоњим је у првој реченици „Исти овај”. На сличан начин су повезане и приче у *Вили* број 9–10 из 1900. године о Вулу Куљићу: „Причају, некакав Вуле Куљић, из Доње Трусине, да је препреден крадљивац био, а нико га тужити није хотио, јер, свак је знао да би су тијем на се само бруку и грдило изнио” (*БВ* 1900: 129), што јасно показује да комика у њима почива на принципу „магарчења” које је за Бахтина (19: 89) „један од главних стожера комедије”.

Фрагментација нас доводи до треће групе прича са елементима хумора у *Босанској вили*. У обимном прозном корпусу ове приповијетке су веома занимљиве, јер мада често имају потписаног аутора, или псеудоним аутора, оне и поднасловима, као и у горњим примјерима, алудирају на везу са усменом традицијом, нпр. „Историјска цртица”, „Цртица из босанског живота”, „Сеоска приповијетка” или „Приповијетка из прошлих дана”. Оне номинално не припадају корпусу народне књижевности, али свакако их можемо тумачити као народске или на народну, на што нам указује неријетки помен онога од кога је забиљежена. Леп помен као аутор ових приповиједака оставио је Стево Калуђерчић, један од најзначајнијих културних и просвјетних прегалаца у Сарајеву за вријеме аустроугарске власти, између осталог познат и као један од оснивача *Виле*, Стево је био и цртач аматер и као такав аутор илустрације у наслову првог броја *Босанске виле*. Калуђерчић је био учитељ, због чега је и дошао у Сарајево из Сомбора, аутор законских аката, али и приповједач и преводилац, дакле, класични светосавац. У првим годиштима појављују се његове приповијетке „Швабо – Приповијетка из данашњег живота у Босни”

(1886, 9), „Јока – Цртица из босанског живота” (1887, 9), „Вид – Цртица из српског живота” (1889, 12), „Усиђелица – Приповијетка из прошлих дана у Сарајеву” за коју се истиче да је забиљежена од Каменка Монашевића (1891, 1 – 11). То својеврсно одрицање од ауторства показује нам како су у уредништву *Виле* веома јасно одвајали народну приповијетку од оне која јесте у њеном духу, али засигурно не припада корпусу усмене књижевности.

Ако бисмо тражили главни сегмент по ком се овакве приповијетке суштински разликују од оних у рубрици „Српске народне умотворине” то би свакако била иронија. За потврду овог мишљења послужиће нам приповијетка која се у наставцима јавља од првог броја часописа под насловом „Измирили се”, а са типичним поднасловом „Приповијетка из варошког живота”, а коју као аутор потписује Манојло Ђ. Призренац.

„Узрок узбуне тих одличних госпођа није био никако обичајан. Нити се појавио милијоне бројећи заручник за шћер милостиве госпође Настасије; нити је племенита госпођа Евдокија добила новомодни *кордиљерски шешир* који је већ одавно наручила из Париза, и што је још унапријед побуђивало завист драгих пријатељица. У осталом, знаменитост тог баснословног шешира, који је још био на путу, осјећали су *тирански* мужеве још од оног дана када га је госпођа Евдокија наручила. Јер од тог судбоносног дана добијали су *тирански* мужеве или загорелу чорбу или прегорело печење, или су у најбољем случају имали прилике да сваког дана проучавају колика је снага жениног бубња и шта он све може да поднесе” (*БВ* 1885: 2).

И заиста, ако се позовемо на Пропову тезу да су за комичну појаву неопходни објекат који је смешан и субјекат који се смеје (в. 1984: 30), увиђамо да субјекат који се смије или коме је смијешно нешто у писаној књижевности свакако није идентичан слушаоцу народне приче. Њему је потребан неки нови смијешни објекат, неке нове ситуације, прилагођене његовој животној стварности. Дакле, хумор из народних прича више није довољан или није задовољавајући новом реципијенту и отуда ове приповијетке у *Босанској вили*, без обзира на извијесно кокетирање са народним или народским нису у истој равни са оним које то засигурно јесу.

Имајући у виду цијели хронотоп у коме се појављује и живи часопис *Босанска вила* очекивано је да се он једним својим дијелом обраћа публици за коју је народна књижевност још увијек била главни облик умјетничког стваралаштва. Рубрика „Српске народне умотворине” није једино мјесто на коме се штампају овакви текстови, него се они прожимају и кроз друге дијелове часописа у складу са његовим поднасловом „Лист за забаву, поуку и књижевност”. Забавни карактер часописа свој шаљиви карактер нарочито показује кроз обиље шаљивих форми међу којима посебно мјесто заузимају шаљиве приповијетке, са акцентом на оне настале у народу. У овом раду смо покушали, на примјеру шаљиве приповијетке, показати како је уређивачка политика овог часописа успјела у времену замирања усмене традиције јасно и прецизно сегментирати овакве садржаје без обзира колико их понекад и није било лако јасно раздвојити.

ЛИТЕРАТУРА

- Босанска вила* 2009: *Bosanska vila 1185–1914*, Сарајево: Mediacentar (DVD).
- Ђуричковић 1975: Д. Ђуричковић, *Босанска вила – књижевноисторијска студија*, Сарајево: Свјетлост.
- Еко 1984: У. Еко, *Комично и правило*, у: Београд: *Књижевна критика*, 3–4, 45–51.
- Ласица 2020: Б. Ласица, *Српска периодика у Босни и Херцеговини до 1918*, Пале: СПКД Просвјета.
- Проп 1984: V. Prop, *Problemi komike i smeha*, Novi Sad: Dnevnik.
- Перишић 2012: I. Perišić, *Uvod u teorije smeha*, Београд: Službeni glasnik.
- Петрановић 1867: Б. Петрановић, *Српске народне пјесме из Босне – женске*, Сарајево: Босанска вилајетска штампарија.
- Самарџија 2011: С. Самарџија, *Облици усмене прозе*, Београд: Службени гласник.
- Тартаља 2006: И. Тартаља, *Теорија књижевности*, Београд: Завод за уџбенике.
- Трајковић 2006: Б. Трајковић, *Никола Т. Кашиковић – живот и дело*, Београд: Народна библиотека Србије.

Saša D. Knežević

HUMOR IN DER PROSA AUS DER *BOSANSKA VILA*

(Zusammenfassung)

Die Zeitschrift *Bosanska vila* (d. *Bosnische Fee*) gilt als eine der bedeutendsten Serienpublikationen, die im Gebiet des heutigen Bosnien und Herzegowina erschienen sind. Die in der *Bosanska vila* veröffentlichten Texte sind ein unverzichtbarer Bestandteil vieler Anthologien der Volksdichtung. Obwohl die Zeitschrift oft Gegenstand von Untersuchungen war, wurden einige Phänomene wie Humor nicht Gegenstand bedeutender wissenschaftlicher Studien. Prosatexte, die im ersten Veröffentlichungszeitraum der *Bosanska vila* von 1885 bis 1908 erschienen, werden als integraler Bestandteil der serbischen Volksdichtung studiert. Autorennotizen und Erzählungen oder ihre Teile sind aber auch nicht selten im Geiste der Volksdichtung. Demzufolge werden wir sie ebenfalls in den Forschungskorpus integrieren. Angesichts des gesamten Chronotops, in dem die Zeitschrift *Bosanska vila* erscheint und lebt, ist es zu erwarten, dass sie sich mit einem Teil ihres Inhalts an ein Publikum wendet, für das Volksdichtung immer noch die Hauptform künstlerischer Kreation ist. Die Rubrik „Srpske narodne umotvorine“ (d. „Serbische Volkskreationen“) ist nicht die einzige Stelle, an der solche Texte gedruckt werden, sondern sie durchdringen auch andere Teile der Zeitschrift im Einklang mit ihrem Untertitel „Zeitschrift für Unterhaltung, Lehre und Literatur“. Der unterhaltsame Charakter der Zeitschrift zeigt sich besonders durch die Fülle humorvoller Formen, unter denen humorvolle Erzählungen einen besonderen Platz einnehmen, mit Schwerpunkt auf denen, die im Volk entstanden sind. In diesem Beitrag haben wir versucht, anhand der humorvollen Erzählung zu zeigen, wie die Redaktionspolitik dieser Zeitschrift in der Zeit des Verschwindens der mündlichen Tradition solche Inhalte klar und präzise segmentiert hat, unabhängig davon, wie schwierig es manchmal war, sie deutlich voneinander zu trennen.

Schlüsselwörter: Bosanska vila, Humor, humorvolle Erzählungen, Novellen, Volksdichtung.